

Рецензия

**за дисертационния труд на ас. Мария Иванова Тодорова,
докторант на самостоятелна подготовка в катедра „Англицистика и
американистика“ на ФКНФ, СУ „Св. Климент Охридски“
на тема: Translation Problems in Digital Service Products from English into Bulgarian
(Проблеми на превода от английски на български език при локализация на
продукти за дигитални услуги)**

**Дисертационен труд за придобиване на образователна и научна степен „доктор“
в професионално направление 2.1 Филология
докторска програма „Теория и практика на превода“ – Теория и практика на
превода – английски език**

**Научни ръководители: проф. д-р Александра Божидарова Багашева
проф. д-р Петя Начева Осенова**

Рецензент:

проф. д-р Весела Кирчева Генова

Катедра по Романистика, Факултет по класически и нови филологии, СУ „Св. Климент Охридски“

Член на научното жури по процедурата (заповед № РД-38-590 от 24.10.2023 г.)

1. Данни за процедурата

Съставът на научното жури е утвърден със Заповед № РД 38-590 от 24.10.2023 г. На първото заседание на научното жури, проведено на 7.11.2023 г., бяха определени председателят на журито, рецензентите и авторите на становища, срокът за представяне на рецензиите и становищата, както и датата на защитата на дисертационния труд. Възложено ми беше да изготвя рецензия по конкурса.

След запознаване с приложената от докторанта справка за изпълнение на минималните национални изисквания по чл. 1а, ал. 1 от Правилника за прилагане на ЗРАСРБ за придобиване на ОНС „доктор“ членовете на научното жури излязоха със заключението, че Мария Тодорова отговаря напълно на тези изисквания и дори ги надхвърля. Въз основа на предоставената справка за липса на плагиатство членовете на журито се произнесоха с решение за липса на такова в дисертационния труд. По процедурата няма допуснати нарушения.

2. Данни за докторанта

Ас. Мария Тодорова притежава магистърска степен по превод (английски език) от Катедра „Англицистика и американистика“, СУ „Св. Климент Охридски“ (2017 г.) и бакалавърска степен по специалност „Английска филология“ от същата катедра (2015 г.). В

периода 2012 — 2017 г. осъществява редица стажове като помощник-учител по английски език и стаж по Еразъм+. В периода 2017 — 2019 г. работи в преводаческата индустрия като организатор на проекти, а от 2017 г. е и преводач и специалист по локализация на свободна практика. От ноември 2019 г. е асистент в СУ, катедра „Англицистика и американистика“, където води различни курсове, сред които *Превод (EN-BG)* и семинарни занятия по *Софтуер и превод* в МП „Превод“.

3. Данни за дисертационния труд и автореферата

Дисертационният труд на Мария Тодорова : **Translation Problems in Digital Service Products from English into Bulgarian**, написан на английски език, е с обем 166 страници и съдържа 5 глави: въведение, дефиниране на работни понятия и литературен обзор, процес и методология на изследването и работна типология, анализ на корпуса от грешки при превода и възможни решения, общ анализ и заключения (като последните 2 части заемат основната част от дисертационния труд), както и библиография от 158 заглавия.

В Глава 1: Въведение се определят и обосновават насоките на изследване на проблемите на превода за локализация, които се свързват съответно с жанровите конвенции, технологичната макроструктура и налаганите от нея ограничения и недостатъчни контекст. Изследването оперира върху корпус от преводни грешки, като внимателно отчита междуезиковите асиметрии и тяхното въздействие върху преводаческите решения. Целта е двойна: да се разработи типология на проблемите на превода при локализация EN-BG и да се предложи рамка от стратегии за решенията им. Изследователските въпроси се съсредоточават върху съществуващите проблеми в локализацията EN-BG, тяхната евентуална езикова специфика, възможните решения и препоръки за обучението по превод за локализация.

Съвършено основателно изследването изключва от обхвата си грешките при машинен превод за локализация, тъй като МП генерира силно специфични грешки независимо от жанра на превода и това би могло да изкриви сериозно резултатите от подобен анализ. Същевременно едно бъдещо проучване би могло ползотворно да се съсредоточи единствено върху проблемите при локализацията чрез (редактиран или нередактиран) машинен превод от английски на български език, като използва и евентуално надгражда изработената в настоящия труд методология и типология на грешките.

Глава 2: Литературен обзор. Обзорът на литературата по въпросите на локализацията и превода за локализация в различни проблемни аспекти е целенасочен и адекватен на темата на дисертационния труд, без да се разпилява в самоцелно излагане на общи теоретични въпроси на локализацията. Научният обзор започва фокусирано към проблемите на локализацията към т.нар. „малки в пазарен план езици“ (commercially minor languages), какъвто е българският. *Отбягването на сериозно проблемната квалификация “minor” и още повече, „малцинствен“ за определянето на българския език е удачен избор, още повече че въпросът за назоваването му в контекста на езиковата хегемония на няколко водещи по разпространение и употреба езика в света е спорен и нерешен.* Анализът на статистически данни за българоезичните потребители на цифрово съдържание в Интернет дава прецизни заключения за обхвата и обосноваването на локализацията към български език, нейното приобщаващо измерение и особената ѝ ценност за хората, които не владеят изобщо или достатъчно добре английски език. По-нататък са определени характеристиките на превода

за локализация и са разгледани подробно схващанията за отношението между превод и локализация в научната литература и в практиката на бизнеса, които изглежда са нееднородни и позиционно обусловени. За целите на своето изследване авторката обосновава и възприема схващане за локализацията като за вид специализиран превод (стр. 22), *с което напълно можем да се съгласим*, и извежда необходимостта от сътрудничество и по-активно ангажиране на транслатологията с проблемите на локализацията за постигане на по-качествена подготовка на преводачите, а оттам и цялостно повишаване на качеството на превода за локализация. Изрично е отбелязана липсата на теоретични разработки върху мястото на локализацията в България, нейната практика и езиковите ѝ измерения – *липса, за чието запълване допринася настоящият дисертационен труд. Така още от литературния обзор М. Тодорова утвърждава важността на връзката между теоретическите и практическите измерения на своето изследване за качеството на превода и подготовката на преводачи за локализация.* Авторката разглежда изследванията върху основните предизвикателства при превода за локализация, като предлага коментари, критически анализ и дори полемика с авторите с оглед на приложимостта им за нейното изследване (напр. полемиката около типологията на „цифровите жанрове“ на Jimenez-Crespo, стр. 35 – 36). Същевременно обзорът ѝ дава възможност да уточни и обоснове избора си на тип текстове, към които насочва своя анализ: локализация на продукти за цифрови услуги (localization of digital service products – стр. 38): софтуер, уебсайтове, мобилни приложения. В заключението към главата М. Тодорова отново извежда насоките, в които е необходимо проактивно развитие в транслатологията за преодоляване на „сблъсъка между комерсиалност и теория“ в полето на качеството на превода за локализация (стр. 47), *и отново уместно изтъква връзката между теоретичните развития и обучението на преводачи за практиката.*

Кратката глава 3: Организация на проучването и изготвяне на корпуса е посветена на важни методологични измерения на изследването. Спецификата на текстовете в контекста на локализацията затруднява изследването на проблемите при превода и това обосновава избора в труда те да се разглеждат „от перспективата на потребителя“ и доколкото засягат прагматичните цели на текстовете (стр. 49). *Тук може да се отбележи, че в случая това е и най-подходящата за откриване на проблеми в превода перспектива, макар и да не е нито единствена, нито изчерпателна.* По-нататък в главата се извежда предварителна работна типология на проблемите при локализацията EN-BG, като трите категории проблеми – жанрови, свързани с ограничения в макроструктурата и свързани с липсата на контекст – ще се анализират в перспективата на езиковите асиметрии, които могат да създават проблеми при превода, още повече, че тези асиметрии вече са били обект на отделни проучвания в българската транслатология. Езиковите асиметрии са и основният фокус в рамката от решения за преодоляване и избягване на грешките, която е предложена в следващата глава. Представа се корпусът от грешки (150 грешки, открити в 42 продукта, вж. Приложение 1 към труда), като се описва детайлно процесът на събирането му. Целият процес на работата по изследването е систематизиран в ясна графика (фиг. 7 на стр. 55).

Глава 4: Грешки при превода и възможни решения е централната и най-голямата глава в труда, структурирана в три части:

1. Грешки, свързани с жанра и типовете текст

При анализа в тази категория прецизно се разграничават 4 подкатегории (формата на обръщение към потребителя, частите на речта, които се отнасят до индивидуалния,

анонимен потребител и притежават категорията род, текстовете, призоваващи потребителя към действие, и характерните за продукта и търговската марка терминология и неологизми). Във всяка от тях анализът откроява съответните междуезикови асиметрии, извежда и илюстрира често обусловените от тях разнообразни, масови и твърде характерни грешки като непоследователност, неясноти, двусмислици и пр. За преодоляването на такива грешки се предлагат разнообразни преводачески стратегии, ясни и обосновани инструкции и препоръки за преводача. Авторката изрично отбелязва и честото съчетаване на грешките от тази първа категория с грешки от другите две категории. Вариантите на решения са оригинални и добре обмислени, като тук трябва да се отбележат и специализираните съображения в перспективата на локализация на софтуерни продукти, чието необходимо отчитане обуславя възможността и избора на предложените решения.

2. Грешки, свързани с ограниченията в макроструктурата

Тези грешки от своя страна се подразделят на три подкатегории: променливи елементи в макроструктурата, ограничения върху обема на текста и конвенции при стандартни за локала елементи като мерни единици и валути. Отново редица асиметрии (словоред, род и число, променлив правопис на предлозите „в“ и „с“) са в основата на първата подкатегория. Ограниченията на броя знаци в превода е в основата на многобройни грешки или засягания на функционалността на превода чрез неуместни и неправилни съкращения. Тук предложените решения уместно препоръчват избягване на буквалния превод. Някои от предложенията могат да бъдат допълнително оптимизирани (*напр. на стр. 116, таблица 15, № 3 – просто Да/Не, № 5 – Влезте/Влизате като...*), като функционалността на посланието все така се запазва. Мария Тодорова подчертава, че грешките в изписването на мерни единици и валути се обуславят до голяма степен от степента на интернационализация на изходния текст, но при това е необходимо да се познават и отчитат от преводачите. Анализите са илюстрирани уместно с адекватни примери от корпуса от грешки.

3. Грешки поради липса на достатъчен контекст

Недостатъчният контекст води до две подкатегории установени грешки, свързани съответно със семантична или морфосинтактична двусмисленост и с парадигматична вариация в категория на целевия език, която не съществува в изходния. Авторката предлага редица стратегии за достъп до прагматичния контекст, необходим за информирано решение за превод, като признава и трудностите, с които преводачите често се сблъскват в това отношение.

В заключителната глава 5 се представят отговорите на изследователските въпроси, поставени във въведението, и от тях се правят съответни изводи. Изтъкват се приносните моменти на дисертационния труд и перспективите за по-нататъшни изследвания върху проблемите на превода за локализация между английски и български език.

Типологията на категориите проблеми при превода за локализация на продукти за дигитални услуги от английски на български език е добре систематизирана в таблица на стр. 139. Изрично се подчертава синергичното функциониране на грешките от различни категории, което е важно за предвиждането на възможното им възникване и за различните стратегии за отстраняването им (стр. 138). Разглеждането на проблемите при превода за локализация в перспективата на конкретната езикова двойка EN-BG е особено важно за разбирането на конкретните прояви на по-общи проблеми и за точното определяне на специфичните за тази езикова двойка такива проблеми с оглед на предлагането на

специфични за нея решения. Решенията са систематизирани в ясна таблица (стр. 143). *Тук ще отбележа, че намирам за недокрай точно и във всички случаи, твърде общо обвързването на преводните трансформации и стратегии с „езиковата компетентност“ на преводача (напр. на стр. 141, 145); по мое мнение, тук става дума за цял набор от т.нар. „преводачески компетентности“, ако използваме класификацията на компетентностите в професионалния превод на Европейската мрежа на магистърски програми по превод и знак за качество ЕМТ. Съответно и „извънезиковите“ компетентности биха били определени по-прецизно като технологични, личностни и междуличностни (т.нар. „меки“ умения) и компетентности за предоставяне на услуги.*

Изключително важно и уместно е наблюдението за необходимостта от по-добра осведоменост на преводача за междуезиковите асиметрии (стр. 142). Тази осведоменост е залегнала като основна препоръка за повишаването на качеството на превода за локализация от английски на български език, по-конкретно с оглед на специализираното обучение по такъв вид превод: подход, основан на спецификата на конкретната езикова двойка, както и проактивна роля на преводача. Тук бих добавила като основна и по мое мнение, необходима препоръка и усъвършенстването на преводаческите компетентности в рамките на структурирано обучение, най-добре в академична среда.

Очертани са насоки за бъдещи изследвания както по отделни аспекти, разработени в труда, така и чрез надграждане на резултатите, постигнати в този труд, в сътрудничество с представители на индустрията на локализацията с оглед на разширяването на достъпа на изследването до процеса, изходните кодове и средата.

Богатата библиография с актуални изследвания свидетелства за задълбочено навлизане в транслатологичните разработки във връзка с междуезиковата асиметрия и различните проблеми на локализацията.

Авторефератът в две редакции — на английски и на български език — представя изчерпателен синтез на изследваната проблематика и постигнатите резултати и отговаря на формалните изисквания.

4. Приноси на дисертационния труд

В заключението се извеждат основните приноси на изследването, както следва:

1. **Първо обстойно изследване** на проблемите при превода за локализация EN-BG.
2. Изготвен е **корпус от грешки** с възможно доразвиване и използване за бъдещи проучвания или обучения.
3. Съставена е (а също така, изпробвана, утвърдена и допълнена) **оригинална таксономия на проблемите** при превода с възможни употреби за обучение по превод в академичен контекст и в бизнеса и за повишаване на осведомеността.
4. Предлага се рамка от **преводни стратегии и препоръки за решения**, приложими в обучението, в повишаването на квалификацията на преводачи, за съставяне на справочни материали и др.
5. Утвърден е **лингвистичният подход** в теориите на превода за локализация и на необходимостта от отчитането на спецификите на езиковата двойка.
6. Изведена е необходимостта от фокусиране върху **междуезиковите асиметрии** в преводната двойка езици при обучението по превод за локализация (*бих добавила – и далеч не само при него, а във всяко обучение по превод*).

Към тези приноси, посочени в самия труд, ще добавя още като важен принос непряко изразеното, но ясно доловимо утвърждаване на **необходимостта от по-висока и по-адекватна на нуждите квалификация на преводачите**, или с други думи, нужда от по-добре усвоявани и уместно прилагани чисто *преводачески* компетентности, редом с други.

5. Публикации и участия в научни форуми

Ас. Мария Тодорова е участвала с доклади в 6 национални и международни научни форуми и има 6 публикации по различни аспекти, свързани с темата на дисертационния труд (от които 4 валидни за настоящата процедура). Тази научна активност недвусмислено свидетелства за трайния интерес и задълбочената изследователска работа на М. Тодорова в областта на превода за локализация.

6. Заключение

Дисертационният труд на ас. Мария Тодорова стъпва на три стълба и се разполага в пресечното поле на три дисциплинарни полета: съпоставителни изследвания, приложна транслатология и преводаческа и редакторска практика. Той е задълбочено съпоставително изследване върху проблеми на локализацията (високоспециализирана и перспективна област на превода), каквото досега не е провеждано у нас. Такова изследване е особено ценно в контекста на език с ограничено разпространение като българския. Лингвистичната перспектива и системното отчитане на езиковите асиметрии го вписват успешно в полето на българската транслатология и основават високата стойност на резултатите му. Прецизното типологизиране и анализът на грешките, съпроводени със стратегически предложения за преводачески решения, придават на изследването и значителна практическа полезност за професионалистите. Нещо повече, този дисертационен труд установява пряка връзка между пазара на езикови услуги и сектора на висшето образование, като по този начин дава свой съществен принос за най-адекватната подготовка на висококвалифицирани и пазарно успешни преводачи¹. Така той допринася за запълването на разрыва между теория и практика, между обучението по превод и индустрията.

Приносите на труда предоставят не само оригинални резултати от съпоставителни изследвания, но и реални стратегии и решения в помощ на практиката, както и важни насоки за академичната педагогика на превода с оглед на връзката ѝ с пазара на труда.

¹ От анализа на грешките, осъществен в труда, е видно, че повечето от тях са обусловени не само от езиковите асиметрии и спецификите на локализацията, но и от вещината на преводача. Действително, практически навсякъде грешките се съчетават с буквален превод, а предложените решения – с бягство от буквализма и преводни трансформации. Може да се направи обоснован извод за основополагащата важност на преводаческите компетентности, върху които се надграждат всякакви специализирани умения и компетентности, които обаче не могат да ги заместят. С това се потвърждава основателността на стриктната университетска подготовка на преводачи от общ профил.

Педагогическото измерение на този труд го прави особено важен и значим в пресечните полета на транслатологията и практиката. Действително е необходимо по-структурирано обучение на преводачи в специализирания превод за локализация, тъй като изглежда, че голяма част от тях не са преминали през структурирано обучение, било в академична или в бизнес среда, не притежават в достатъчна степен нужните компетентности и съответно допускат голяма част от установените грешки. Трябва да се поддържа и по-тясна връзка между академичната подготовка на преводачи и индустрията на специализирания превод, в случая, локализацията.

Многобройните статистически проучвания и анализите на корпуса са много прецизно структурирани и са провеждани внимателно, рефлексивно и самокритично, което свидетелства за висока научна добросъвестност. Трудът е написан на отличен, богат и ясен английски език с елегантен и нюансиран изказ. Впечатлява зрелостта и научната етика на един млад изследовател като Мария Тодорова. Без съмнение тя притежава както задълбочени теоретични знания, така и изявени способности за самостоятелни научни изследвания.

Бих препоръчала публикуването на труда и разпространяването на информация за него в сферата на локализационната индустрия. Също така е желателно въз основа на него да се разработи и предложи специализиран избираем курс по локализация EN-BG, както и квалификационен курс за действащи преводачи за локализация.

Въз основа на изтъкнатите подробно по-горе достойнства на този труд и на свързаните с темата публикации на авторката давам своята **положителна оценка** за него и с пълна убеденост **предлагам на членовете на уважаемото научно жури да присъдят образователната и научна степен „доктор“ на кандидатката ас. Мария Иванова Тодорова.**

София, 3.1.2024 г.

Проф. д.н. Весела Генова